

Paradigma *stavení* aneb o foneticky nerealizovaných pádových koncovkách

Markéta Ziková (ÚČJ FF, MU)
zikova@phil.muni.cz

1. Paradigma *stavení* vs. ostatní paradigmata

Neutrální paradigma *stavení* má jen pádové koncovky s iniciálním konsonantem:
-m v [InsSg] a [DatPl], -ch v [LocPl], -mi v [InsPl]

U všech ostatních jmenných paradigmat jsou pádové sufixy obsahující konsonant vždy složené: InsSg: -**Vm**, DatPl: -**V/VVm**, LocPl: -**V/VVch**, InsPl -**Vmi** (výjimka: *kost-mi*)
Každé z paradigmat navíc obsahuje **min. 3 fonologicky různé monovokalické koncovky**.

(1)

	SG	PL
Nom	stavení	stavení
Acc	stavení	stavení
Gen	stavení	stavení
Dat	stavení	stavení-m
Loc	stavení	stavení-ch
Ins	stavení-m	stavení-mi

(2)

	město [Neu]		moře [Neu]	
	SG	PL	SG	PL
Nom/Acc	měst-o	měst-a	moř-e	moř-e
Gen	měst-a	měst-Ø	moř-e	moř-í
Dat	měst-u	měst- ům	moř-i	moř- ím
Loc	měst-u/ě	měst- ech	moř-i	moř- ích
Ins	měst- em	měst-y	moř- em	moř-i

- Cílem mé přednášky je dát věrohodnou odpověď na následující otázku:

Proč v paradigmatu *stavení* nejsou žádné koncovky, které začínají na vokál?

2. Vokál *i*: pádová koncovka? tematický vokál?

- Synchronní gramatiky buď tvrdí, že vokál *i* je součástí pádových koncovek (např. PMČ), nebo, že je to "kmenový" vokál (např. MČ2)
- V prvním případě má paradigma *stavení* strukturu (3)a, v druhém (3)b:

(3) a. *i* = koncovka

	SG	PL
Nom	staven-í	staven-í
Acc	staven-í	staven-í
Gen	staven-í	staven-í
Dat	staven-í	staven-ím
Loc	staven-í	staven-ích
Ins	staven-ím	staven-ími

b. *i* = téma

	SG	PL
Nom	staven-í-Ø	staven-í-Ø
Acc	staven-í-Ø	staven-í-Ø
Gen	staven-í-Ø	staven-í-Ø
Dat	staven-í-Ø	staven-í-m
Loc	staven-í-Ø	staven-í-ch
Ins	staven-í-m	staven-í-mi

- Proti těmto analýzám existují minimálně dva nezávislé argumenty:

1. pádový synkretismus, 2. distribuce vokálu *i*

2.1 Synkretismus

- Je-li *i* koncovkový vokál, pak má paradigma *stavení* zcela atypickou strukturu: 8 pádů z 12 se realizuje stejnou formou.
- Takto rozsáhlý pádový synkretismus se neobjevuje u žádného z paradigmat.
- Navíc platí, že LocSg nikdy není synkretický s NomSg a stejně ani GenPl není synkretický s NomPl:

(4)

	hrad [Masc]	stroj [Masc]	žena [Fem]	růže [Fem]	město [Neu]	moře [Neu]
NomSg	hrad-Ø	stroj-Ø	žen-a	růž-e	měst-o	moř-e
LocSg	hrad-u/ě	stroj-i	žen-ě	růž-i	měst-u/ě	moř-i
NomPl	hrad-y	stroj-e	žen-y	růž-e	měst-a	moř-e
GenPl	hrad-ů	stroj-ů	žen-Ø	růž-í	měst-Ø	moř-í

- Týž argument platí i pro analýzu, která předpokládá nulové koncovky.
- Předběžný závěr:

Sufix *-í* není pádová koncovka, ani tematický vokál.

2.2 Distribuce *i*

- Pádové sufixy realizují rysy syntaktických hlavách a selektují jména určitých vlastností → distribuce pádových koncovek je determinována:
 - a) rodovými rysy: ovi / [Anim, Masc]
 - b) deklinačními rysy: ou / [a-deklinace]
- Distribuce sufixu *i* je zcela odlišná od distribuce pádových koncovek: konkrétní sufixy (*-n, -t, -stv, -ov*), různé syntaktické kategorie (A, N, PP):

(5) sufixy -n/-t	A	PP	sufix -stv	sufix -ov	N
dělá-n-í	[vesel] _{A-í}	[přímoř] _{PP-í}	hráč-stv-í	lan-ov-í	[uhl] _{Masc-í}
kopnu-t-í	[stář] _{A-í}	[podzem] _{PP-í}	rebel-stv-í	trám-ov-í	[prout] _{Masc-í}
bi-t-í	[mlád] _{A-í}	[mezidob] _{PP-í}	těhoten-stv-í	placht-ov-í	[borůvč] _{Fem-í}

- Jména jako *dělání*, *veselí* a *předjaří* jsou jmény právě proto, že mají sufix *í*:

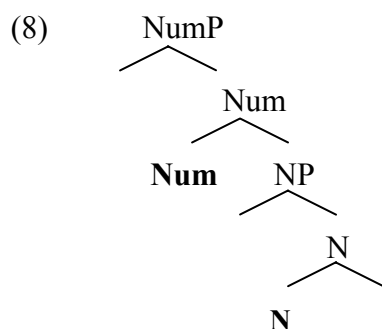
(6) dělán-Ø	[dělán-í] _N
vesel-e	[vesel-í] _N
pod palub-ou	[podpalub-í] _N

- Jména jako *nažrání*, *stáří*, *záhrobí* a *uhlí* jsou neutra právě proto, že mají sufix *í*. **Rodové rysy** jsou asociovány se syntaktickou **hlavou N**.

(7) nažranost _{Fem}	nažrán-í _{Neu}
stařec _{Masc}	stář-í _{Neu}
náhrobek _{Masc}	záhrob-í _{Neu}
uhel _{Masc}	uhl-í _{Neu}
nádoba _{Fem}	nádob-í _{Neu}

- Je-li *í* pádová koncovka, pak *-í* a *-o* v *hráčství* a *hráčstvo*, *příbuzenství* a *příbuzenstvo* nebo *občanství* a *občanstvo* jsou variantní koncovky, stejně jako např. *-i* a *-é* v *komunist-i* a *komunist-é*. Analogicky i *dřev-o* a *dřív-í*, *borůvk-a* a *borůvč-í*, *ostružin-a* a *ostružin-í* atd.
- Sémanticky je většina jmen derivovaných sufixem *-í* kumulativních (typy *veselí*, *chlapství*, *zrní*, *síťoví*); srov. rozdíl mezi *cumulative* a *quantized reference* v Krifka (1989).
- Krifka (1989): Výraz V je kumulativní, když označuje X i Y a označuje také sumu X a Y. Např. *uhlí* má kumulativní referenci, protože *uhlí* + *uhlí* = *uhlí*.
- **Kumulativnost**, rys [Mass]?, je asociována se syntaktickou **hlavou Num**; viz Tsoulas (2006)

Sufix *-í* realizuje rysy [Neu] a [Mass] v syntaktických hlavách N a Num.

3. Paradigma *stavení* nevybočuje z řady

- Jména patřící k paradigmatu *stavení* jsou odvozena sufixem *-í*. Jména ostatních jmenných paradigmat končí na konsonanty.
- To je důvod, proč v paradigmatu *stavení* nejsou vidět ani slyšet žádné vokalické pádové koncovky:

Fonologie brání pádovým vokálům v tom, aby se v kontextu *-í* foneticky realizovaly.

- Jména *-stv-o* i *-stv-í* jsou obojí kumulativní, liší se sémanticky: *-stv-o* má atomizovanou struktura, *-stv-í* je homogenní; srov. rozdíl mezi *object mass nouns* a *substance mass nouns* v Chierchia (1998)
- Až po sufix *-stv* je jejich struktura stejná. U jmen typu *-stv-o* za ním následuje koncovka. Jména na *-stv-í* mají více struktury, což je vidět i na jejich formě: za sufixem *-stv* je ještě „homogenizující“ sufix *-í*. Za ním je prostor pro pádový morfém.
- Neutra na *stvo* mají strukturu **stv|pád]**, neutra na *ství* mají strukturu **stv|í|pád]**.
- Můžeme tedy předpokládat, že:

Paradigma *stavení* má hloubkovou strukturu stejnou jako ostatní paradigmata: pádové koncovky začínají na vokál, 3 různé vokály min. pro NomSg, LocSg a GenPl.

(9)

	SG	PL
Nom	stavení-V ₁	stavení-V
Acc	stavení-V	stavení-V
Gen	stavení-V	stavení-V ₃
Dat	stavení-V	stavení-V _m
Loc	stavení-V ₂	stavení-V _{ch}
Ins	stavení-V _m	stavení-V _{mi}

- Tuto analýzu podporují i diachronní data.

4. Pohled do diachronie

- Paradigma *stavení* mělo i povrchovou strukturu stejnou jako ostatní paradigmata: koncovkové vokály se normálně foneticky realizovaly.

(10)

	SG	PL
Nom	-ij-e	-ij-a
Acc	-ij-e	-ij-a
Gen	-ij-a	-ij-ь
Dat	-ij-u	-ij-емь
Loc	-ij-i	-ij-ичь
Ins	-ij-ьмь	-ij-ими

5. Fonologická analýza

- Otázka:

Proč se iniciální koncovkové vokály foneticky nerealizují?

- CVCV = autosegmentální fonologický model (Lowenstamm 1996, Scheer 2004)
- lexikální fonologická struktura je reprezentována na dvou rovinách: segmentální a slabičné, jednotky těchto rovin jsou vzájemně propojeny asociačními linkami

Slabičná struktura v modelu CVCV

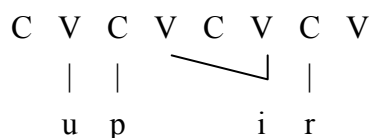
- (i) je definována dvěma laterálními silami (*Government* a *Licensing*), které působí mezi slabičnými pozicemi
- (ii) její minimální jednotkou je CV (C = nejaderná pozice, V = jaderná pozice)
- (iii) je součástí lexikální reprezentace

Konsekvence

- (i) slabičná struktura každé lexikální jednotky začíná na C a končí na V
- (ii) mezi slabičnými pozicemi a segmenty nemusí být izomorfie → prázdné slabičné pozice, segmenty bez slabičných pozic (tzv. *plovoucí segmenty*), segmenty asociované s více slabičnými pozicemi
- (iii) jenom ty segmenty, které jsou asociovány s určitou slabičnou pozicí, se foneticky realizují

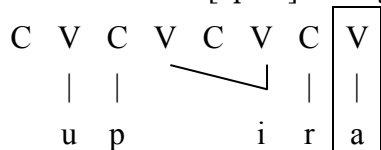
- rozdíl mezi dlouhými a krátkými vokály je kódován na slabičné, nikoli na segmentální rovině → dlouhé vokály = segmenty zároveň asociované se dvěma V pozicemi
- tradiční finální kóda (tj. koncový konsonant morfému) = iniciála prázdného V

(13) Lexikální reprezentace √UPÍR

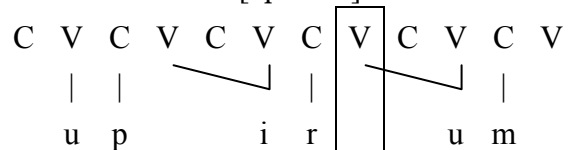

- (14) ukazuje výsledek sloučení lexikálních reprezentací dvou morfémů: kořene √UPÍR a a pádové koncovky s iniciálním vokálem → iniciální koncovkový vokál se slučuje s prázdným jádrem na konci kořene:

(14) a. √UPÍR + -a → [upi:ra] GenSg

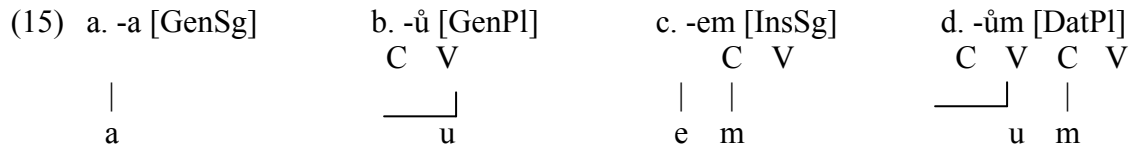
b. √UPÍR + -um → [upi:ru:m] DatPl

- Z reprezentací v (14) vyplývá, že:

Krátké vokály na začátku koncovek jsou **lexikálně plovoucími segmenty** bez vlastní slabičné pozice. Foneticky se realizují jen tehdy, spojí-li se jejich asociační linka s nějakou prázdnou V pozicí.

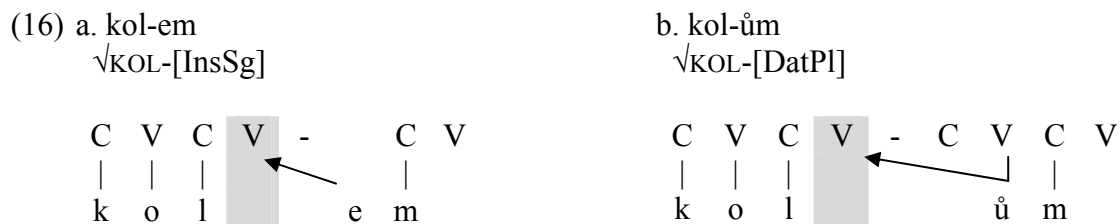
Dlouhé vokály na začátku koncovek mají **dvě asociační linky**. Jedna je spojena s V pozicí, druhá je bez vlastní slabičné pozice. Foneticky se realizují jako dlouhé vokály jen tehdy, najde-li volná asociační linka prázdnou V pozici.

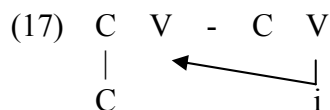
- Reprezentace v (15) predikují, že:

Iniciální pádové vokály se mohou foneticky realizovat jen tehdy, končí-li poslední morfém jména na konsonant. Jen tehdy mají k dispozici prázdnou V pozici, s níž se mohou asociovat.

- Tato predikce je správná:

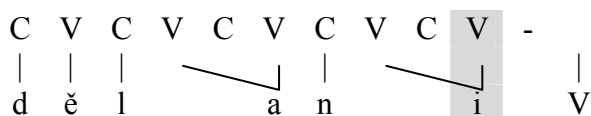
- Všechna jména paradigmatu *stavení* jsou derivována sufixem *-í*, mají tedy strukturu:

Poslední morfém jmen typu *stavení* končí na vokál. Proto koncovkám nenabízejí žádnou prázdnou V pozici.

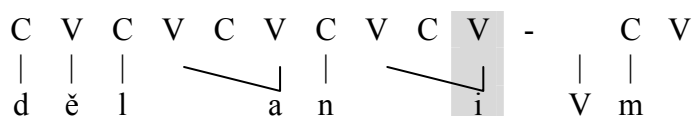
- Proto se monovokalické koncovky nikdy foneticky nerealizují:

(18) GenSg: fonologická struktura: *dělání-V*, fonetická forma: [ɟɛla:ɲi:]

- Složené koncovky typu -VC, kde jen druhý ze segmentů má vlastní slabičný konstituent, realizují jen tento segment:

(19) InsSg: fonologická struktura: *dělání-Vm*, fonetická forma: [jɛla:ɲi:m]

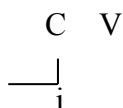
Všechny pádové koncovky v paradigmatu *stavení* mají na začátku lexikálně plovoucí vokál.

- Proč jenom plovoucí vokál? Protože dlouhé koncovkové vokály, které jsou lexikálně asociovány s V a mají ještě volnou asociační linku, by se nemohly větvit, a měly by se tedy realizovat jako krátké. V paradigmatu *stavení* ale žádné iniciální koncovkové vokály nejsou slyšet.

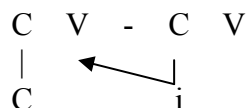
5.1 Diachronie: od sufixu ke koncovce a zase zpět

- Reprezentace původního kmenového sufixu -*ij* a derivace pádových forem:

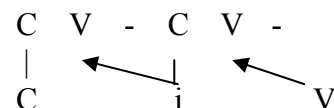
(20) a. sufix -*ij*

b. sloučení -*ij* se jménem

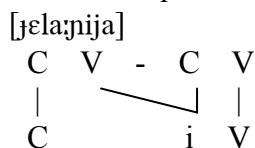

c. sloučení s koncovkou

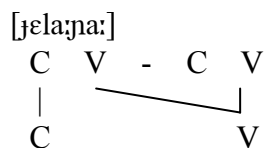

- Derivace dlouhého vokálu na morfémovém švu (kontrakce forem 2 morfémů, sufixu a pádové koncovky) a reinterpretace struktury po všech přehláskách:

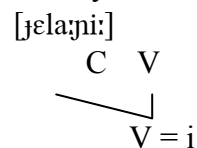
(21) a. struktura pádové formy

b. kontrakce

c. nový sufix -*í*

6. Rodeo, duo atd.

- Navržený model predikuje neexistenci 2 vokálů na morfémovém švu před koncovkou. Problém: neutra jako *duo*, *rodeo*, *video* nebo *stereo* mají stejné pádové koncovky jako neutra typu *město*, i když jejich poslední morfém končí na vokál. Jediný rozdíl je v GenPl: *město* má nulovou koncovku, *rodeo* má -*í*.

(22) *Rodeo a město*

	SG		PL	
Nom/Acc	rode-o	měst-o	rode-a	měst-a
Gen	rode-a	měst-a	rode-í	měst-Ø
Dat	rode-u	měst-u	rode-ům	měst-ům
Loc	rode-u	měst-u	rode-ech	měst-ech
Ins	rode-em	měst-em	rode-y	měst-y

- Nabízím toho vysvětlení:

Původně kořenový vokál *o* je reinterpretován jako koncovka NomSg: *rodeo* → *rode-o*. Na konci jména tak vzniká prázdná V pozice. Proto se tato jména chovají stejně jako jména, jejichž poslední morfém končí na konsonant – spojuje je finální prázdné jádro.

(23) C V C V C V
| | | | |
r o d e o →

- Reinterpretační analýza nám umožňuje vysvětlit i jinak stěží vysvětlitelnou alomorfiu v GenPl, *měst-Ø*, ale ne **rode-Ø*:

(24) GenPl **rode*

C V C V C V
| | | | |
r o d e

- Z toho, co bylo řečeno vyplývá, že:

Koncový vokál u neuter typu *rodeo* je reinterpretován jako pádová koncovka, zatímco koncový vokál u neuter typu *stavení* ne.

- Nabízí se otázka, jaké vokály jsou reinterpretovány. Typicky ty, které fungují jako koncovky NomSg v defaultních paradigmatech, tj. *a* (defaultní paradigma pro fem. *žena*) a *o* (defaultní paradigma pro neu. *město*).

(25) a, o | á, ó, y

intro → intr-o	abonmá → *abonm-á
duo → du-o	šodó → *šod-ó
idea → ide-a	brandy → *brand-y

- To, že neexistují formy jako DatPl *šodó-m nebo LocPl *šodó-ch, ukazuje na to, že nesklonnost, tj. neschopnost kombinovat se s koncovkami, musí být kódována v lexikální reprezentaci.

7. Závěr

- iniciální vokály pádových koncovek jsou lexikálně reprezentovány buď jako plovoucí segmenty (krátké V), nebo jako segmenty asociované s V pozicí (dlouhé V)
- oba typy chtějí prázdnou V pozici na konci předcházejícího morfému, aby se s ní mohly asociovat
- jména v paradigmatu *stavení* jsou derivována sufixem *-í*, který realizuje rysy [Neu] a [Mass] v hlavách N a Num, jejich koncová V pozice tedy není prázdná
- to je důvod, proč se v paradigmatu *stavení* realizují jen konsonantické koncovky
- specifické postavení paradigmatu *stavení* mezi ostatními jmennými paradigmaty je důsledkem fonologie, jeho morfologická struktura je zcela pravidelná

Bibliografie

- Caha, Pavel & Markéta Ziková. 2007. The Czech Declension and Syncretism Principle. In *Linguistics Investigations into Formal Description of Slavic Languages*. Kosta, P. & L. Schürcks (ed.), 471–486. Frankfurt am Main, Berlin, Bern: Peter Lang, 2007.
- Chierchia, Gennaro. 1998. Plurality of mass nouns and the notion of semantic parameter. *Events and Grammar*, Rothstein, S. (ed.). Dordrecht: Kluwer.
- Gebauer, Jan. 1960. *Historická mluvnice jazyka českého III/1. Tvarosloví: skloňování*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Kaye, Jonathan et al. 1990. Constituent structure and government in phonology. *Phonology Yearbook 7*: 193–231.
- Krifka, Manfred. 1989. Nominal reference, temporal constitution and quantification in event semantics. In *Semantics and Contextual Expressions*, Bartsch, R., J. van Benthem & P. van Emde Boas (ed.), 75–115. Dordrecht: Foris.
- Lowenstamm, Jean. 1996. CV as the only syllable type. In *Current trends in Phonology. Models and Methods*. Durand, J. & B. Laks (ed.), 419–441. Salford, Manchester: ESRI.
- Scheer, Tobias. 2004. *A Lateral Theory of Phonology. Vol.1: What is CVCV, and why should it be?* Berlin: Mouton de Gruyter.
- Tsoulas, George. 2006. *Plurality of mass nouns and the grammar of number*. Paper presented at 29th GLOW, Barcelona, 6–8 April 2006.
- Ziková, Markéta & Tobias Scheer. 2007. *(Slavic) vowel-zero alternations and phase theory*. Paper presented at OCP 4, Rhodes, 19–21 January 2007.
- Ziková, Markéta. 2007. Why Czech case markers sometimes get lost. In *Czech in Generative Grammar*. Dočekal, M., P. Karlík & J. Zmrzlíková (ed.), 190–203. München: Lincom EUROPA.